

AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİ DÖVRÜNDƏ XEYRİYYƏYÖNÜMLÜ TƏDBİRLƏR “AZƏRBAYCAN” QƏZETİ SƏHİFƏLƏRİNDƏ

Zakir Kərimov
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
zakir.kerimov.1955@mail.ru

***Açar sözlər:** Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, qaçqın, şəhid, himayə, yardım, 23 ay mövcud olmuş Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (AXC) sosial-siyasi, iqtisadi, mədəniyyət sahəsində bir sıra mütərəqqi tədbirlər həyata keçirdi. Yeni mətbuat orqanları yaradıldı. Belə mətbuat orqanlarından biri də “Azərbaycan” qəzeti idi. Dövrünün ən nüfuzlu mətbuat orqanlarından biri olan bu qəzeti mübaliğəsiz olaraq AXC dövrünün salnaməsi adlandırmaq olar. Qəzetin 15 sentyabr 1918-28 aprel 1920-ci il tarixləri arasında təxminən 450 nömrəsi çap olunmuşdur. Qəzetin redaktorları müəyyən vaxtlarda Şəfi bəy Rüstəmbəyli, Üzeyir Hacıbəyli və Xəlil İbrahim kimi dövrün qabaqcıl ziyalıları olmuşdur.*

“Azərbaycan” qəzeti ölkənin ciddi sosial problemlərini, o cümlədən qaçqınların fiziki varlığının xilasını, şəhid ailələrinə qayğı və s. kimi humanitar məsələləri daim diqqət mərkəzində saxlayırdı. Cəmiyyətin və dövlətin diqqətini bu kimi məsələlərə cəlb edirdi. AXC hökuməti maddi çətinliklərə baxmayaraq Acarıstan, Türkünstan, Türkiyə və Şimal Qafqaz müsəlmanlarına da yardım göstərirdi. Bu məqalədə göstərilən məsələlər, “Azərbaycan” qəzetinin materialları əsasında araşdırılmışdır.

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНЫЕ АКЦИИ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ НА СТРАНИЦАХ ГАЗЕТЫ «АЗЕРБАЙДЖАН»

Закир Керимов

***Ключевые слова:** Азербайджанская Демократическая Республика, беженец, шехид, защита, помощь,*

Азербайджанская Демократическая Республика (АДП), существующая 23 месяца, осуществила ряд прогрессивных мер в общественно-политической, экономической и культурной сферах. Были созданы новые агентства печати. Одним из таких средств массовой информации была газета «Азербайджан». Эту газету, являющуюся одной из самых влиятельных печатных организаций своего времени, без преувеличения можно назвать хроникой эпохи АКП. С 15 сентября 1918 г.

по 28 апреля 1920 г. было напечатано около 450 номеров газеты. в газете в определенное время были Шафи бек Рустамбейли, Узеир Гаджибейли и Халил Ибрагим, имели передовую интеллигенцию.

Газета «Азербайджан» освещает серьезные социальные проблемы страны, в том числе сохранение физического существования беженцев, забота о семьях шехидов и др. он всегда сосредоточивался на гуманитарных вопросах, таких как Он привлек внимание общества и государства к таким вопросам. Несмотря на финансовые трудности, правительство ПСР оказывало помощь мусульманам Азербайджана, Туркестана, Турции и Северного Кавказа. Вопросы, изложенные в данной статье, исследованы по материалам газеты «Азербайджан» .

CHARITABLE EVENTS DURING THE AZERBAIJAN DEMOCRATIC REPUBLIC ON THE PAGES OF "AZERBAIJAN" NEWSPAPER

Zakir Karimov

Keywords: *Azerbaijan Democratic Republic, refugee, martyr, protection, help,*

The Azerbaijan Democratic Republic (ADP), which has been in existence for 23 months, has implemented a series of progressive measures in the socio-political, economic, and cultural fields. New press agencies were created. One of such media outlets was "Azerbaijan" newspaper. This newspaper, which is one of the most influential press organizations of its time, can without exaggeration be called the chronicle of the AQP era. About 450 issues of the newspaper were printed between September 15, 1918 and April 28, 1920. The editors of the newspaper at certain times were Shafi Bey Rustambayli, Uzeyir Hajibeyli and Khalil Ibrahim. had advanced intellectuals.

"Azerbaijan" newspaper covers serious social problems of the country, including saving the physical existence of refugees, caring for the families of martyrs, etc. he always focused on humanitarian issues such as He attracted the attention of society and the state to such issues. Despite the financial difficulties, the AKP government provided assistance to the Muslims of Azerbaijan, Turkestan, Turkey and the North Caucasus. The issues presented in this article were investigated based on the materials of the "Azerbaijan" newspaper.

Giriş

Hələ Cümhuriyyət dövründə “Azərbaycan” (1918-1920) qəzetini çox zaman Müsavat partiyasının orqanı hesab edirdilər. Ü. Hacıbəyov bu fikri təkzib edərək elə həmin qəzetin səhifələrində yazmışdır: “Danışurlar ki,

“Azərbaycan” qəzeti guya Müsavat partiyasına mənsub bir qəzet imiş. Bu barədə bunu bəyan etməyi lazım bilirəm ki, qəzetimiz partiya qəzeti deyildir[7].

1919-cu il yanvarın 16-dan 1920-ci il aprelin son günlərində qəzetin redaktoru Ü. Hacıbəyov olmuşdur. Məzuniyyətdə olduğu günlərdə onu X. İbrahim Əvəz etmişdir. Qəzetin səhifələrində Ü. Hacıbəyov AXC-nin platformasını qəbul edərək milli müstəqillik ideyasını dönməz ardıcılıq və cəsarətlə müdafiə və təbliğ edirdi. Qəzet cəmiyyətin və hökumətin diqqətin ən vacib məsələlərə cəlb edirdi. Sosial-siyasi, mədəni məsələlərin həlli üçün cəmiyyətə çağırışlar edirdi. Onları bu məsələlərin həllinə səfərbər edirdi. Qəzet dövrün tələblərindən irəli gələn problemlərə vətəndaş münasibəti bildirirdi. “Azərbaycan” qəzetinin məsləki Vətən istiqlalı yolunda çalışmaqdan ibarət idi.

AXC yarandıqdan sonra rus çarizmi, Bakı Xalq Komissarları Soveti və Sentrokaspi Diktaturası dövründən miras qalan müxtəlif problemlərin, xüsusən sosial problemlərin həlli ilə məşğul olmağa başladı. Bu problemlə sistemli və müntəzəm şəkildə məşğul olmaq üçün AXC-nin 2-ci hökumət kabinetinin (1918-ci il 17 iyun 1918-ci il 7 dekabr) tərkibində xalq səhiyyəsi və himayədarlıq nazirliyi (nazir X. Rəfibəyov) yaradılmışdır [1,327].

III hökumətdə (1918-ci il dekabr -1919-cu il mart) təminat naziri vəzifəsini P. Xoyski [1,355], IV hökumətdə isə V.V. Klenovski [1,364] tutmuşdu.

Müstəqil Azərbaycan hökuməti sosial məsələlərin həllini radikal bir şəkildə ortaya qoydu[6,250]. Bu böyük sosial problemə çevrilmiş qaçqınlar məsələsində də özünü biruzə verirdi.

İrəvan quberniyasında ermənilərin genosidinə məruz qaldığı üçün Azərbaycan Cümhuriyyətinə pənah gətirmiş, sayı 150 mindən çox olan qaçqın türk-müsəlman əhalisinin mövcudluğu vəziyyəti daha da çətinləşdirirdi [1,391].

Təbii ki, yalnız dövlətin gücü ilə bu ağır vəziyyətdən çıxmaq mümkün deyildi, buna görə də baş nazir N.Yusifbəyli (V hökumətdə) öz bəyannaməsində yerli təşkilatları qaçqınların həyat şəraitini yüngülləşdirmək üçün səylərini artırmağa çağırırdı [1,391]. Əslində qaçqınların himayəsi məsələsi AXC qurulan kimi başlanmışdı.

Qaçqınların problemləri və onların vəziyyətini yaxşılaşdırmaq sahəsində görülən tədbirlər “Azərbaycan” qəzetində müntəzəm olaraq işıqlandırılmışdır.

Qəzetin nömrələrinin birində deyilirdi ki, son zamanlarda (1918-ci il yay) Gəncəyə Göyçə gölü ətrafından böyük qaçqın dəstələri gəlməkdədir. Qaçqın idarəsi onları yerləşdirmək üçün Ərəş və Şamaxı uyezdələrinə göndərmişdir [2,24].

Qəzet çox zaman yardım kompaniyasından təşəbbüsçüsü kimi çıxış edir, insanları yardım göstərməyə təşviq edirdi. Məsələn, qəzetin nömrələrin birində deyilirdi:

Elan: Bağlarda açılan “Hilal-Əhmər” (“Qırmızı Aypara) cəmiyyətinin şöbə üzvlərindən rica olunur ki, toplanan para, ərzaq və dəftərləri Sabunçuda “Sovet syezd” məktəbində Tofiq bəyə təslim etsinlər. Cəmiyyətin üzvü Ağahüseyn Gözəlzadə [2,225].

“Qaçqınların İrəvandan bəri gəlməsi” yazısında deyilir: Nafiə və Səhiyyə Nəzarətinin (Səhiyyə və Sosial Təminat Nazirliyinin) Gəncədən aldığı teleqramdan anlaşılır ki, İrəvan qaçqınlarının vəziyyəti son dərəcə şiddətlənmişdir. Bunlara ciddi və təcili kömək lazımdır. Dava-dərmana böyük ehtiyac müşahidə edilir. Qaçqınlar dəmiryolu ilə Kürdəmirə gəlməkdədir [2.391]. Başqa bir məlumatda deyilir ki, srağagün axşam hökumətə vəkil Smirnovun sədrliyi altında bir rus heyəti gəlib Şamaxı qəzasından qaçmış malakanların öz yerlərinə getməyinə icazə istəmişdir. AXC hökuməti buna o şərtlə razılıq vermişdir ki, birinci müsəlmanlardan (azərbaycanlılardan – Z. K) qarət edilmiş mallar sahiblərinə qaytarılsın və ikinci evsiz və yersiz olan müsəlmanlara onlar özlərinin yanında yer versinlər [2,69].

“Azərbaycan Cümhuriyyətinin Baş Nazirinin qəbulunda olan erməni nümayəndə heyətinə, “Şamaxı qaçqınlarına yardım komitəsi” təşkil etmək üçün icazə verilmişdir. Burada Şamaxıdan Bakiya gəlmiş qaçqın emənilər nəzərdə tutulur [2,31].

“Azərbaycan” qəzeti “Verin zavallılara” müraciətində Şamaxı və Göyçayda ermənilər tərəfindən xanimanları yandırılan, uçurdulan, ocaqları söndürülən, bıçaqlarla kəsilib doğranan günahsız millətdeşlərimizi, dünən zəngin və dövlətli ikən bu gün xarabaxanalarda bir loğma yavan əkməyə (çörəyə) möhtac qalan zavallı qardaşlarımızın halını düşünməyə çağırırdı [2,67-68].

Qəzet bildirir ki, əgər düşünməyirsinizsə, yaxşı bilinki kainatın beş ildir ki, bir birini boğazlayan bir dövründə qövminin qeyrətini çəkmək hissi ilə yaşamayan millətlər üçün həyat yoxdur. Bu gün olduğu kimi, sabah da Quranımızın (yuxarıda) açıq-aşkar buyurduğu kimi mətin bir surətdə bir-birinə sarılaraq siyasi birliklərini təmin etməyən qövmələr bundan sonra qətiyyən yaşamayacaqlar.

Həmin yazıda deyilir ki, bir divarın bir neçə daşını çıxarmaqla necə ki, divara yığılarsa, eləcə də miliyyətimizi təşkil edən camaatların bir qisminin fəlakətinin digər qismlərinin mütəəssir olması qədər təbii heç bir şey yoxdur. Şamaxı və Göyçayda yıxılan evlər, yandırılan xanimanlarımız, kəsilib doğranaraq şəhid dəstələrinə qoşulan on minlərcə müsəlmanlar din və millət qardaşlarımız dünən dövlətli ikən bir lokma əkmək (çörək) üçün göz yaşlarıyla dilənən bədbəxtlərdir, qövmdaşlarımızdır [2,67-68].

Qəzet əhaliyə müracət yazır ki, ey Bakı və bütün Qafqaz türkləri, ey zəngin müsəlmanlar! Şamaxı və Göyçay zülmzadə qardaşlarımızın da göz yaşlarını yüngülləşdirməklə, yıxılmış könüllərini təmir etməliyik. Millətimizin bir qismi

ağlarkən digər qismlərinin mütəssir olmadan gülməsi xeyirli bir istiqbala dəlalət etməz.

.... Şamaxı və Göyçay zülmzadələrinə və Ermənistandan qismən öldürülərək, qismən də fərar surətilə həyatlarını qurtara bilərək qardaşlığımızın kölgəsinə pənah gətirən din və millət qardaşlarımıza yardım kisəsini, cibini açınız, onlara lazımı dərəcədə ianələr veriniz, çünki siz onlara versəniz, Allah da sizə verər.İştə, haydı, qardaşlar, verin zavallılara [2, 68].

Qəzetin başqa bir nömrəsində deyilir ki,1918-ci il oktyabrın 25- də Petrovskdan (indiki Mahaç-Qala şəhəri) Bakıya“Moskva” paraxodu ilə 1600 nəfərə kimi qaçqın gəlmişdir. Bakıya gələnlərin söylədiklərinə görə, Petrovskdakı qaçqınların halı təəssüfvericidir. Bunların sayı 22 mini, ötüb keçmişdir, bir çoxu açıq havada yerləşmişdir. Bir çoxu da ətrafdakı kəndlərə, obalara .getmişdilər...Gələnlərin qaçqınların evlərinə qayıtmalarına imkan veriləcəkdir [2,328] .1918-ci ilin mayında əvvəlində Zaqafqaziya Darül müəlliminin məzdində açılmış müsəlman şöbəsinin Qoridən Qazaxa köçürülməsi qərara alındı. Bu şöbənin gələcəkdə Qazaxda müstəqil bir Darülmüəllimə çevrilərək burada qalması nəzərə alınmışdı. Hökuməti onun bağ və bostanı və başqa əkinçilik və ehtiyacı üçün on desyatin sulu və münbit yer, min manat biryolluq müavinət (yardım) və sairə kimi müavinət (də) vəd etmişdir . Bu məsələləri Azərbaycan hökuməti 1918-ci il iyunun 10-da müzakirə edib qəti həll etmişdir və maarif naziri şöbənin əşyasının Qori şəhərindən Qazaxa daşımağı bəndələrinə həvalə etmişdi. F. Köçərli bildirir ki, şöbənin yarım milyonluq əşyasını Qazaxa daşıyıb və müvəqqəti olaraq bir mənzil tutduqdan sonra, oraya cəm etmişdi.F. Köçərli bildirir ki, Darülmüəllimin Qazaxa köçürülməsinin çox əhəmiyyətli, bu bir maarif çeşməsinin açılmasına bənzəyir və gələcəkdə əhalinin tərəqqisi [2,212] və ucalmasına böyük xidmətlər göstərməsi şəksiz və şübhəsizdir. Qazax Darülmüəllimin nizam və qaydaya düşməsinə Maarif Nazirliyi kömək göstərəcəkdir. Bununla belə bu təhsil ocağının uğurlu fəaliyyətinə “yerli əhalinin rəğbət və hümmətlərinə, səy və qeyrətlərinə bağlıdır.“Azərbaycan” qəzeti bildirir ki, Qazax əhalisi F. Köçərlinin tövsiyələrinə səs verəcəklər.

Azərbaycan əhalisinin xeyriyyəçiliyinin müəyyən bir istiqaməti də şəhid ailələrinə qayğıda öz ifadəsini tapmışdır.

Göyçay qazisi Mahmud Əfəndi Göyçay əhalisi tərəfindən şəhid övladları faydası üçün toplanan səkkiz min iki yüz altmış manatı Qafqaz müftisi vasitəsilə Azərbaycan ordusu xüsusi şöbə müdirinə təhvil verilmişdir. Buna görə də həmin idarə Göyçay camaatına təşəkkür etmişdir [3,9] .

Şəhid övladlarına ianə məqsədilə Ağdaş Bazar məscidindən Abdulxalq əfəndi vasitəsilə 2225 rubl, Zaqataladan Nurulla əfəndi vasitəsilə 3287 rubl 20 qəpik toplanıb, cəmi 5512 rubl 20 qəpik olmaqla Qafqaz Müftisinə

göndərilmişdir. O da bu məbləği Ordunun siyasi şöbə müdirinə təqdim etmişdir [2, 329].

Bu dövrdə Azərbaycan xeyriyyəçiliyi məhdud milli xarakter deyil, beynəlmiləl xarakter daşıyırdı. Bu özünü ətraf ölkələrə göstərilən yardımda biruzə verirdi. Bu mənada Azərbaycan Parlamentinin Şimal Qafqaz Cümhuriyyətinin (Dağlılar Respublikası) ehtiyaclarına yardımı diqqət mərkəzində saxlayırdı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətləri, parlamentdəki bütün fırqlar Şimali Qafqaza heç bir köməyi əsirgəmirdilər. Köməyin göstərilməsinə səs verirdilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın istiqlalı elan olunduqdan sonra hökumət hələ Gəncədə ikən şimdi Qafqaz hökumətinə müraciət edilərək birləşməyi təklif etmişdi [4,128]. Mirzə Bala Məmməd zadə yazır ki, çar generalı Denikin Şimali Qafqaza işğal etmək təhlükəsi yarandı. Bu təcavüzün qarşısını almaq məqsədi ilə yerli müsəlmanlar Dağıstan və Şimali Qafqaz respublikası adlanan bir dövlət qurdular. Şimali Qafqaz respublikasına müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyəti hökuməti öz büdcəsindən (2,5 milyon funt sterlinq) miqdarında təcili yardım göstərdi. Bu Azərbaycanın büdcəsinin səkkizdə bir hissəsinin təşkil edirdi [4,128].

Bundan başqa, Denikinə qarşı mübarizə üçün Şimali Qafqaza geniş yardım göstərilmişdir. Bu məqsədlə yaradılan xüsusi təşkilata təxsisat ayrılmışdır [4, 128-129].

Zəmanənin çətinlikləri içində çırpınan Acar, Karş və Araz boyundakı müsəlmanlar Azərbaycan Cümhuriyyətinə, onun maddi və mənəvi müavinətinə (yardımına) ümid edirdilər. Xəzərin qarşı tərəfində bulunan türküstanlıların bu yöndə müraciətinə cavab olaraq imkan daxilində yardım göstərdilirdi. Türküstanla siyasi münasibətləri saxlamaq üçün orada konsulluq yaradılmışdı [5,97].

Qərb imperialistləri ilə savaşıyan inqilabçı Türkiyəyə maddi yardımlarda bulunmaq üçün hələ 1919-cu ildə təşəbbüslər edilmiş, lakin bu münasibətlər yoluna düşməmiş, Azərbaycan XI rus ordusunun işğalına məruz qalmışdır. Belə bir yardımın göstərilməsinə işarə vuran M. B. Məmməd zadə yazır ki, Mirzə Yusif bəyin əmri ilə Məmməd Əli Əhməd zadə tərəfindən 1920-ci il oktyabrın 2-də Ankaraya təhvil verilən 19 min Osmanlı lirəsi və 1 milyon fransız frankı və 8 neft vekselinin o zamankı xarici işlər naziri Əhməd Muxtar bəyin imzası ilə təsdiq edilmiş qəbzi əlimizdədir [4, 129].

Nəticə

Xeyriyyəçilik Azərbaycan xalqının mentalitetinə məxsus xüsusiyyətdir. Bu uzun əsrlər boyu formalaşmış mənəvi dəyərdir. Xalqımız bu gün də yardıma ehtiyacı olanlara təmənnasız kömək edir. COVID-19 pandemiyası ilə mübarizə edən bir sıra ölkələrə, o cümlədən qardaş ölkələr Pakistan və Türkiyəyə təbii fəlakətlər zamanı kömək etmişdir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan tarixi VII cildə, V c., Elm, Bakı 2001
2. Azərbaycan qəzeti kitabı, I c., Elm, Bakı, 2022
3. “İanə” məqaləsi.- Azərbaycan qəzeti, N.262 (9141), 1 dekabr 2022
4. Mirzə Bala Məmmədzadə. Milli Azərbaycan hərəkəti Nicat, Bakı, 1992
5. Məmməd Əmin Rəsulzadə. Azərbaycan Cümhuriyyəti: keyfiyyəti-təşəkkülü və indiki vəziyyəti. İstanbul, 1339-1341
6. Hüseyn Baykara Azərbaycan istiqlal mübarizəsi tarixi .Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. Bakı, 1992
7. Düz yol məqaləsi -“Azərbaycan qəzeti , 1919, №133